

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗКРИТТЯ УМИСНИХ УБИВСТВ

У Конституції України (ст. 3) проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і воля, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Будь-яка законослухняна людина має право думати, що для реалізації цієї, мабуть, найважливішої конституційної норми державою повинен бути вироблений точно визначений кримінально-правовий механізм, що захищає й охороняє життя та здоров'я людини від посягань, під страхом суворого покарання.

Характеризуючи в цілому проблему розкриття та розслідування злочинів, (зокрема умисних убивств), слід зазначити, що навіть у її термінологічних визначеннях багато дискусійного. Зокрема і сьогодні юридична наука не дійшла єдиного загальновизнаного та прийнятого висновку щодо юридичної природи, процесуальної сутності такого кримінально-процесуального інституту, як розкриття злочину, не визначила єдиних підходів у розумінні пізнавальних засобів розкриття злочину, правил допустимості їх використання в кримінальному процесі.

Зміст діяльності з розкриття умисних убивств включає наступні специфічні особливості: а) невідкладне провадження слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; б) широке використання в цій діяльності інформації, що отримується на місці пригоди від людей і речей; в) концентрування і координування сил та засобів для швидкого розкриття злочинів по «гарячих слідах»; г) широке використання сил і засобів підрозділів карного розшуку, патрульно-постової служби і ДАІ; д) централізація управління силами і засобами в одних руках; е) широке використання допомоги державних установ, організацій і громадськості.

Криміналістичне поняття *розкриття умисних убивств на початковому етапі розслідування* слід розглядати як діяльність органів дізнання й досудового слідства, відмінну від звичайної слідчої діяльності, тобто розслідування з використанням таких джерел інформації, застосуванням таких прийомів її здобуття, які ведуть до швидкого й повного розкриття злочинів і викриття винуватця.

Тому поняття *розкриття умисних убивств на початковому етапі* можна охарактеризувати: 1) як організацію діяльності по забезпеченню встановлення за короткий час події злочину та винних у його скоєнні осіб на основі безперервного здійснення розшукових заходів, комплексного використання відповідних сил і засобів; 2) як досягнення мети (результату), або створення необхідних передумов для цього, що визначається функціональними обов'язками відповідної служби. Це скоріше ті моменти, які у криміналістиці обумовлюють поняттям «розкриття злочинів по гарячих слідах».

Розкриття умисних убивств по «гарячих слідах» — це умовне поняття в слідчій і оперативно-розшуковій діяльності, пов'язане з обов'язковим використанням так званих «гарячих слідів». В іншому випадку, коли не використовуються такі сліди, розслідування й розкриття злочину будуть звичайними.

«Гарячі сліди» — це нестабільна, часова (змінювана) характеристика, вона означає якийсь відрізок часу, протягом якого можна знайти і використати сліди для отримання ефективних результатів. Саме в цей період сліди мають найбільшу інформативність, а отже, і значущість при розкритті злочинів. Після закінчення такого часу сліди «холонуть», кількість інформації, що ними відображується, зменшується або втрачаються її якісні властивості, а іноді вона зникає взагалі. Хоч такі сліди в подальшому й використовуються для отримання доказової інформації, але процес розслідування в цьому випадку вже не називають розкриттям по «гарячих слідах».

В історичному аспекті поняття «гарячі сліди» виникло в середні віки в період становлення й розвитку розшукового процесу, коли як основна форма розкриття злочину використовувався розшук, «гоніння по сліду», тобто негайний збір поголосу щодо «лихих людей (лиходіїв)» (за сучасною термінологією — збір інформації щодо підозрюваних за місцем їхнього проживання).

Пізніше будь-які дії, що розпочаті негайно після виявлення злочину й спрямовані на його розкриття шляхом використання матеріальних слідів, які збереглися, та ідеальних слідів у пам'яті свідків-очевидців, стали називати *розкриттям злочину по «гарячих слідах»*. Поняття «гарячі сліди» характеризує принаймні дві обставини: 1) час, що пройшов із моменту утворення слідів до моменту їх виявлення для розкриття злочину; 2) відрізок часу, протягом якого можна найбільш ефективно використати «гарячі сліди» в розслідуванні.

За змістом поняття «гарячі сліди» включає матеріальні й ідеальні відображення, що містяться в матеріальних джерелах (речах) і у свідомості (пам'яті) людей. У першому випадку це сліди-відображення, сліди-предмети й сліди-речовини (засоби вчинення злочину, сліди рук, ніг, знарядь зламу, мікросліди, сліди запаху). У другому — уявні образи, збережені в пам'яті обвинуваченого, потерпілого й свідка-очевидця, до того ж і вжито саме в переносному, а не прямому значенні.

Оскільки термін «гарячі сліди» умовний, було зроблено спроби замінити його, наприклад замість терміна «гарячі сліди» ввести поняття-термін «свіжі сліди». Однак і це поняття однозначно не визначає, який слід уважати «свіжим», а який «несвіжим», і теж містить переносне значення. Ця проблема багатогранна й пов'язана з установами терміна для назви зберігання слідів і відображеної в них інформації, а названі обставини залежать від багатьох чинників: виду відображення, фізичних властивостей матеріальних об'єктів, що беруть участь у відображенні, подальших умов, пов'язаних зі зберіганням, виявленням і фіксацією.

Так, наприклад, слід пальця на якісному папері може бути «старим» (за часом утворення), але не втратити своєї інформаційної значущості. Його й після десяти років можна виявити розчином нітгідрину або радіографічним

методом. Навпаки, такий же слід пальця на погано проклеєному папері вже через чотири години стає непридатним для дослідження, втрачає свою інформативність, хоч його за часом утворення треба вважати «свіжим». У криміналістиці проблема збереження інформаційної цінності слідів досить складна, вона пов'язана з установленням щодо кожного виду об'єкта його індивідуального періоду, тобто часу, протягом якого предмет залишається тим, чим він є, що дозволяє проводити його ототожнення. Отже, поняття, яке пропонується, не задовольняє всіх вимог. Тому доцільніше зберегти стару назву, вже дещо традиційну, — «гарячі сліди», однак, оскільки цей термін умовний, але відомий і важений, то його завжди потрібно вміщувати в лапках, як це було в перших роботах і підручниках криміналістики.

Розкриття умисних убивств по «гарячих слідах» — це діяльність органу дізнання або досудового слідства на початковій стадії розслідування, відразу після виявлення ознак події злочину. Вона протікає в особливих кримінально-процесуальних умовах, для неї характерне широке використання оперативно-розшукових засобів виявлення, закріплення й збереження джерел доказової інформації. Ця діяльність має яскраво виражений пошуково-розшуковий напрям. Перш ніж установити ознаки злочину, їх необхідно розшукати.

Розкриття злочину по «гарячих слідах» характеризує особливий рівень організаційної роботи на початковому етапі розслідування, тому його припустимо розглядати як самостійну організаційну форму діяльності, яка характеризується такими ознаками.

Фактором часу, який означає *швидкість* реагування, починаючи від моменту отримання повідомлення щодо злочину. Швидкість реагування, оперативність (невідкладність) означає: 1) виявлення такої інформації, негайне використання якої дозволить активно вести роботу з виявлення осіб, що скоїли злочин; 2) своєчасно обрати та використати відповідні засоби і методи. **Належною організацією роботи** різних служб органів внутрішніх справ (чергової частини, карного розшуку, дільничних, слідчих). **Високим рівнем** професійної грамотності (майстерності) працівників цих служб, сумлінним виконанням ними своїх службових обов'язків. **Безперервністю роботи** зі збирання та використання інформації. **Наступальністю** — ініціативністю та інтенсивністю провадження слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. **Комплексністю** — використанням усіх наявних можливостей. **Маневреністю** — використанням сил і засобів, ефективних у конкретній ситуації, та негайною їх заміною іншими — в разі зміни умов.

Отже, криміналістична сутність *розкриття злочинів по «гарячих слідах»* полягає в найскорішому збиранні інформації і її негайному використанні з метою встановлення події злочину й осіб, що його вчинили.

Діяльність, у межах якої відбувається *розкриття злочинів по «гарячих слідах»*, являє собою узгоджену систему слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів, що здійснюються протягом певного часу для «виявлення ознак злочину та осіб, що його здійснили» (ст. 103 КПК України), а також інших обставин, що мають значення для розслідування. Визначення

поняття розкриття злочину по «гарячих слідах» пов'язується з конкретизацією часу, межі якого дозволяють охарактеризувати роботу як таку, що виконана за «гарячими слідами».

Залишається нез'ясованим, протягом якого часу злочин слід уважати розкритим по «гарячих слідах». Іноді цей строк визначають у 3–4 дні з моменту початку провадження в справі. Якщо злочин у цей час не буде розкрито, то подальша робота по ньому не вважатиметься розкриттям по «гарячих слідах».

Відповідно до іншої точки зору, усі умисні убивства, розкриті протягом 7–8 днів, слід уважати такими, що розкриті по «гарячих слідах», причому нерідко такі строки зумовлені не науковими міркуваннями, а вимогами обліку й характером показників статистичної звітності, що не може бути визнано обґрунтованим.

Період діяльності органу досудового слідства, що називається нами розкриттям по «гарячих слідах», неточно визначено ст. 104 Кримінально-процесуального закону України. У ній зазначається, що за наявності ознак злочину, за яким провадження досудового слідства обов'язкове, орган дізнання порушує кримінальну справу і виконує невідкладні слідчі дії з установлення та закріплення слідів злочину. Саме в цей період слідчий (дізнавач) зобов'язаний виявити ознаки злочину й осіб, що його вчинили (ст. 103 КПК України), тобто розкрити злочин по «гарячих слідах».

Коли кримінальну справу порушує слідчий, то початкові невідкладні слідчі дії також мають активний пошуковий характер і спрямовані на розкриття злочину по «гарячих слідах». Свою діяльність він координує з органами дізнання, дає їм «доручення й вказівки щодо провадження розшукових і слідчих дій» (ст. 114 КПК України). Слідчий також широко використовує допомогу установ, підприємств, посадових осіб і громадян, для яких законні вимоги слідства обов'язкові (ст. 114 КПК України).

Отже, для вирішення питання щодо показника визначення часу дії розкриття злочину по «гарячих слідах» треба чітко розрізнити підстави й мету його використання. У контексті наведеного вище нам вважається доцільним застосовувати показник розкриття злочину по «гарячих слідах» у двох напрямках:

1) для відомчої статистики (звітності) він має бути нетривалим і конкретним, наприклад до трьох діб;

2) для оцінки діяльності окремих осіб і підрозділів його треба диференціювати, наприклад, для чергової частини — *доба*, для карного розшуку — *три доби*, для слідчого — *десять*, або навіть *не встановлювати абсолютний час*. Для практики розслідування й у науковому аспекті він не має суттєвого значення, оскільки діяльність слідчого й органу дізнання в цей період має невідкладний характер, отже оперативно-розшукові заходи й слідчі дії повинні проводитись негайно (зараз же) після виявлення ознак злочину, тому законодавець і визначив їх як *невідкладні* (ст. 104 КПК України). Тому злочини, розкриті під час провадження невідкладних слідчих дій, допустимо вважати розкритими по «гарячих слідах».

Література

1. *Бахин В. П.* Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. — К.: Лыбидь, 1991. — С. 31.
2. *Коновалова В. Е.* Версия: концепция и функции в судопроизводстве. — К.: Вища шк., 1990. — С. 87–108.
3. *Галаган В. И.* Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 1992. — С. 9.
4. *Криминалистика* / Под ред. Н. П. Яблокова. — М., 1999. — С. 30–31.
5. *Образцов В. А.* Криминалистика: Курс лекций. — М., 1996. — С. 48.
6. *Тищенко В. В.* Корыстно-пасильщеские преступления: криминалистический анализ. — О.: Юрид. л-ра, 2002.
7. *Аленин Ю. П.* Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика. — О., 1996. — С. 146.
8. *Криминалистика* / Под ред. В. Ю. Шепитько. — Х.: Одиссей, 2001. — С. 32.

УДК 343.985

*В. Д. Берпаз, О. Г. Предместніков***ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ**

Діяльність по розкриттю та розслідуванню злочинів можливо уявити як процес виявлення, накопичення, переробки, передання і використання доказової інформації. Успішне запобігання, розкриття та розслідування злочинів значною мірою залежить від оперативності й своєчасності отримання слідчим потрібної інформації, її повноти і вірогідності*.

Через низький рівень обміну інформацією оперативно-розшукових органів з органами досудового слідства сотні тисяч злочинців уникають відповідальності. Так, за даними МВС України, сьогодні залишаються нерозкритими в межах строків давності 1300 тис. тяжких злочинів минулих років [1, 171].

Проблеми використання оперативно-розшукової інформації на монографічному рівні досліджувались С. С. Овчинським, методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів — Є. Д. Лук'янчиковим. Окремі аспекти розглядалися Р. С. Белкіним, В. К. Лисиченком, Ю. П. Алениним, Ю. В. Чуфаровським та ін. Разом із тим це питання ще не знайшло свого необхідного дослідження в юридичній літературі. Недостатня розробка окресленої проблеми, наявність суперечливих підходів до її розв'язання потребують постійного її переосмислення під кутом зору нових реалій, що й зумовило тему статті.

Відомо, що в широкому розумінні інформація є позначенням певної форми зв'язків або залежностей об'єктів, явищ, розумових процесів. Досліджуючи,

* Оперативно-розшукова інформація — це різновид соціальної інформації, яка одержана уповноваженими на те суб'єктами, методами, засобами і в режимі, що передбачені законодавством про оперативно-розшукову діяльність та відомчими нормативними актами.